

Williamas Shakespeare'as prie lenkų romantizmo lopšio: Vilnius, 1786–1846 m.

Jaroslavas Komorowski

*Lenkijos mokslų akademijos
Meno institutas,
ul. Długa 26/28, 00-950 Warszawa*

Straipsnyje pristatoma Williama Shakespeare'o kūrybos sklaida XVIII a. pabaigos – XIX a. pradžios Vilniaus kultūroje akcentuojant dramaturgo kūrybos reikšmę romantizmo formavimuisi, analizuojami sceninių veikalų pagal W. Shakespeare'o kūrinių siužetus pastatymai, pirmieji vertimai iš originalo kalbos bei jų poveikis Vilniaus teatro kultūrai

Raktažodžiai: teatras, romantizmas, dramaturgijos vertimai iš originalo kalbos

„Didysis Š e k s p y r a s, teisingai vadinamas jausmo ir vaizduotės kūdikiu, mokėsis tik iš liaudies pavyzdžių, savo veikaluose paliko aiškia genijaus žymę [...]. Gilus žmogaus širdies žinovas, žmogaus prigimtį jis tapė drąsiai ir tikrą naujai sukurtoje dramatinėje poezijoje, kurios svarbiausias bruožas yra aistros ir pareigos kova, viena iš romantiško pasaulio prielaidų“¹, – šie žodžiai atsirado programiniame Adomo Mickevičiaus manifeste, pradedančiame Vilniuje 1822 m. išleistą pirmąjį jo „Poezijos“ tomą.

Tačiau pirmoji Vilniuje pasirodžiusi užuomina apie W. Shakespeare'ą nebuvo susijusi su teatru. 1786 m. kunigas Filipas Nereusz Golańskis, pijoras, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Pagrindinės mokyklos, arba Vilniaus akademijos, profesorius, paskelbė samprotavimą „Apie iškalbą ir poeziją“. Girdamas nepranokstamą graikų tragedijos didybę jis tvirtino: „sunku [...] suprasti, kad Sofoklis ir Euripidas sau menkais atrodytų, net ir greta didžiųjų Kornelių, Rasinų, Volterų, Šakspyrų etc.“² Taigi Šakspyras (Szakspir – vienas iš tuomet dar nenusistovėjusių lenkiškos rašybos variantų), „Hamleto“ autorius, pasirodė mieste ant Vilijos (Neries) kranto.

Po trečiojo Abiejų tautų respublikos padalijimo 1795 m. Vilnius atiteko Rusijai. Iš pradžių liberali caro Aleksandro I politika netrukė lenkų kultūrinio gyvenimo plėtrai. 1803 m. cenzūra buvo patikėta Vilniaus universiteto profesoriams, tarp jų ir F. N. Golańskiui, o šie vadovavosi ne politiniais, bet estetiniais ir paprotiniais kriterijais. Kaip ir gindami literatūrinį klasicizmą: 1806 m. F. N. Golańskis atmetė trečiaeilę dramą „Henrikas II, Prancūzijos karalius“ argumentuodamas, kad veikalas „nusižengia teatro ir skonio taisyklėms“³. Tačiau jam tikrai nebūtų atėję į galvą pasinaudoti cenzoriaus įgaliojimais prieš didįjį W. Shakespeare'ą, netgi jei ir suprato, kad būtent šio stratfordiečio veikalai padarė esminę įtaką ankstyvojo romantizmo dramos formavimuisi. „Makbeto“ ar

„Hamleto“ cenzūravimas kiek vėliau taps Rusijos valdininkų sritimi.

Pirmasis teatrinis Vilniaus publikos susitikimas su W. Shakespeare'o kūryba, pagal anuomet įprastą praktiką perdirbta pagal klasicistinį skonį, įvyko 1801 m. – Mariannos Morawskos trupė liepos 3(15) d. kaip Teklės ir Józefo Rogowskių beneficiją pristatė dramą „Veronos kapai“ (*Les Tombeaux de Véronne*), kurią parašė Louisas Sébastienas Mercier, išvertė Józefas Kossakowski⁴. Šis laisvas „Romeo ir Džiuljetos“ perdirbinys, anksčiau vaidintas Llove (1796) ir Varšuvoje (1799), buvo gerokai nutolęs nuo originalo. Veiksmas apsiribojo laiko, vietos ir veiksmo vienvone, o veikėjų skaičius buvo sumažintas. Pagal vadinamąjį „poetinio teisingumo“ principą veikalas baigėsi laimingai – meilužiai liko gyvi susitaikiusių tėvų džiaugsmui. Spektaklis tikriausiai sudomino, nes rugpjūčio 24 (rugsėjo 6 d.) buvo pakartotas.

1808 m. Vilniaus teatro direktorius Maciejus Każyńskis pristatė „Hamleto“, kurį perkūrė Friedrichas Ludwigas Schroderis, premjera; pjesę veikiausiai išvertė W. Bogusławskis (kitas lenkiškas vertimas, Jano Nepomuceno Kamińskio, jam buvo sunkiau pasiekiamas). Danijos princo vaidmenį atliko Malinowski (vardas nežinomas). Ar tai buvo vėliau Podolėje ir Voluinėje išgarsėjęs Sewerynas ar Adamas, sužinoti nepavyko. Muziką spektakliui sukūrė universiteto dėstytojas, Akademijos orkestro direktorius Janas Dawidas Hollandas⁵.

1810 m. vilniečiai antrą kartą susidūrė su Romeo ir Džiuljetos istorija, šį kartą – muzikine jos versija. Labdaringų koncertų organizatorius daktaras Józefas Frankas, praktinės medicinos profesorius ir muzikas mėgėjas, pasiryžo pastatyti (itališkai) Nicolo Zingarelli operą, 1796 m. parašytą pagal W. Shakespeare'ą. Premjera įvyko balandžio 27 d. (gegužės 9 d.)

Euzebiusz Słowackis, iškalbos ir poezijos profesorius, dėstęs 1811–1814 m., „Hamleto“ autoriui

savo paskaitose vietos paskyrė nedaug. Juliuszo Słowackio tėvas buvo prisiekęs klasicizmo estetikos šalininkas. „Negalima, – mokė jis, – kelti scenos iš vieno miesto į kitą ir iš vienos šalies į kitą“, taigi nieko nuostabaus, kad W. Shakespeare'o kūryba neatitiko jo pažiūrų. Tiesa, jis pripažino, kad „Shakspearas ir Miltonas iš senųjų [...] yra anglų poezijos istorijoje garsiausi vardai“, tačiau kartu teigė: „Jo tragedijos gali būti pavyzdys, ką gali pasiekti didis genijus be mokslo. Tai įvairiausių didingų minčių ir lėkštų idėjų, pakilumo ir niekšybės, kilnumo ir grubumo mišiniai“⁶.

1815 m. studijas Vilniaus universitete pradėjo Adomas Mickevičius, o drauge su juo, ar metais vėliau, Tomaszas Zanas, Onufry Pietraszkiewiczzius, Józefas Jeżowski, Franciszekas Malewskis, Janas Czczototas. Tai buvo nauja, į gyvenimą žengianti lenkų jaunimo karta, intelektualiai imli, susirūpinusi pavergto krašto tikrove. Savo pažiūras formavo kaip sąmoningą opoziciją „seniesiems“ – tiek tautos istorijos, dabarties ir ateities samprata, tiek ir estetika bei literatūra. Šių permainų globėjas buvo W. Shakespeare'as ir jo įpėdinis lordas G. N. G. Byronas.

Teatras, be abejonės, vaidino svarbų vaidmenį auklėjant Vilniaus studentus, o 1815–1816 m. sezono metu buvo galima pažiūrėti ir palyginti du skirtingus W. Shakespeare'o „Karaliaus Lyro“ pastatymus. Žiemą, 1815 m. pabaigoje ar 1816 m. pradžioje, M. Każyński aktorai suvaidino tragediją, J. N. Kamiński išverstą F. L. Schroderio perdirbinį, kuris, kaip pastebėta leidime, „veiksmui įsibėgėjus artėjo prie Šekspyro veikalų sandaros“⁷. Tuo tarpu 1816 m. gegužės 17(29) d. per W. Bogusławskio gastroles pristatytas „Karalius Lyras“ – nuo originalo gerokai nutolęs Jeano François Duciso perdirbinys, kurį Nacionaliniam teatrui išvertė Ludwikas Osiniski⁸. Ir Vilniaus, ir Varšuvos „lenkų teatro tėvo“ apsilankymas sukėlė entuziazmą ir tautinės šventės atmosferą, studentai gausiai lankė spektaklius⁹.

1817 m. įsikūrusios Filomatų draugijos susirinkimuose W. Shakespeare'o – pribrendusių estetinių permainų globėjo – pavardė turėjo netrukus pasirodyti. Į filomatų diskusijų ratą jį įtraukė A. Mickevičius, kai 1818 m. kovo 10(22) d. pristatė kolegoms T. Zano studijos „Graikų ir romėnų dramatinės poezijos pradžia ir raida“ recenziją. Įvertindamas rašytojų pažiūrų, išsilavinimo ir gyvenimo aplinkybių įtaką jų kūrybai tvirtino: „Vienas žvilgsnis į Kornelio ir Szekspiro gyvenimą, į to meto švietimo būklę, į anglų ir prancūzų žiūrovų charakterį gali atsakyti į svarbų klausimą: kodėl dviejų tautų dramatis skonis tapo toks skirtingas?“¹⁰ Šitaip buvo suformuluota, nors kol kas labai apibendrintai, dviejų „skonių“, dviejų viena kitai priešingų estetinių sistemų problema – pirminis tuo metu beprasidedančio „klasikų ir romantikų ginčo“ klausimas.

Studentų filomatų palankumas meistro iš Stratfordo kūriniams išreikštas Jano Czczoto monogramos „Safo“

įvertinime, kurį 1819 m. vasario 16(28) d. perskaitė Józefas Jeżowski. Norėdamas pagirti kolegos kūrinį, palygino jį su garbingiausiu pavyzdžiu: „mūsų lyrinėje scenoje mintys ir posakiai labai panašūs į Szekspiro“¹¹. Perdėtas, bet intelektualiai atmosferai būdingas komplimentas „garbingajam“ J. Czczotui turėjo suteikti daug džiaugsmo.

1818 m. kovo 27 d. (balandžio 8 d.) Vilniuje įvyko „Makbeto“ premjera, Friedricho Schillerio parašytą adaptaciją išvertė Stanisławas Regulskis. Tuometinis trupės režisierius Kazimierzus Skibiński 1816 m. vasarą nuvykęs į Varšuvos Nacionalinio teatro biblioteką paprašė nukopijuoti 50 įvairių dramų, tarp jų ir škotišką tragediją¹². S. Regulskio versija buvo labiau nutolusi nuo originalo nei vokiškas vertimas. Vertėjas poeziją pakeitė proza, nemažai scenų sutrumpino, ledi Makbet pavadino Alfryda, o burtininkes – Gunna, Rotta ir Skulda, vardus pasiskolindamas iš „Poetinės Eddos“ (beje, Lelevelio išleistos Vilniuje 1807 m.)¹³. Vietinė spauda šiam tragedijos pastatymui neskyrė nė žodžio. Kito pastatymo nepastebėti buvo neįmanoma – į gastroles, trukusias beveik metus, iš Varšuvos atvyko didi tragikė Józefa Ledóchowska. Pirmajam savo pasirodymui 1818 m. liepos 14(26) d. ji pasirinko „Makbeto“ Alfredo vaidmenį, su kuriuo triumfavo jau šešerius metus¹⁴. Savo benefise 1819 m. gegužės 30 d. (birželio 11 d.) aktorė „Veronos kapuose“ suvaidino Juliją. Kaip gastroliuojanti aktorė čia pasirodė ir jos motina Agnieszka Truskolaska¹⁵.

Vilniaus studentai nepraleisdavo tokių svarbių šekspyriškų spektaklių. Teatro mėgėjas filomatas Teodoras Łoziński 1818 ar 1819 m. matytų spektaklių turinį perpasakojo jaunesniajam kolegai Antoniui Edwardui Odyńieciui, Borunų valsčiaus mokyklos mokiniui. Vėliau tapęs A. Mickevičiaus bičiuliu ir kelionių draugu A. E. Odyńiecas po daugelio metų prisiminė: „Šie pasakojimai man padarė didelę įtaką. Būtent iš jų pirmą kartą sužinojau apie „Hamletą“, „Makbetą“, „Karalių Lyrą““¹⁶. O. Pietraszkiewiczzius susijaudinęs rašė T. Zanui: „Žinai Ledóchowską; garbinti jos talentą ir vaidybą būtų tušti plepalai“¹⁷. Apie A. Mickevičių žinome, kad tuo metu „visada vaikščiojo į teatrą, į didesnius spektaklius“¹⁸, taigi ir „Makbeto“ veikiausiai nepraleido.

1819 m. sausį Janas Śniadeckis, astronomijos ir matematikos profesorius, filosofijos ir literatūros žinovas, „Dzienniki Wileński“ puslapiuose paskelbė straipsnį „Apie klasikinius ir romantiškus rašinius“. Tai buvo polemika su programiniu veikalu „Apie klasiškumą ir romantiškumą bei lenkų poezijos dvasią“, paskelbtu Varšuvoje beveik prieš metus. J. Śniadeckis atmetė romantiškas koncepcijas kaip priešiškas protui, žinojimui, geram skoniui ir meno taisyklėms, todėl žalingas ir nusipelnusias pasmerkimo. Teisingai pastebėdamas W. Shakespeare'o reikšmę naujai estetikai, paskyrė jam didžiausią pastraipą.

Argumentų sėmėsi iš esmės giriamojoje, tačiau ne mažai kritiškų akcentų turinčioje Samuelio Johnsono įžangoje, skirtoje W. Shakespeare'o veikalų 1765 m.¹⁹ leidimui, šališkai išrinkdamas iš jų visokius priekaištus. Prikiso „anglų dramaturgijos kūrėjui“ (Brodzińskišis jį pavadino „dramatiškojo romantiškumo tėvu“) išsilavinimo stygių ir pjesių rašymą paskubomis dėl uždarbio. Tvirtino, kad „Szekspiro veikaluose nėra jokios tikros tragedijos, [...] nes beveik visuose linksmumas, o dažnai ir grubus bei nederamas juokingumas susimaišo su jautriais ir baisiais dalykais“. Be to, anglų rašytojas „skleidžia burtus“ ir „scenoje prikelia iš karstų numirėlius“. Taigi užsipulė tai, kas lėmė W. Shakespeare'o šedevrų romantišką žavesį.

Neneigdamas tam tikrų dramų pranašumų, J. Śniadeckis atmetė juos kaip visumą: „Szekspiro veikalai dėl daugelio scenų ir paveikslų atskirai paėmus yra puikūs, pavykę ir stebinantys, tačiau reto veikalo visuma yra tvarkinga ir priimtina. Tai patrauklumo ir pasibjaurėjimo statiniai, sulipdyti iš puikių bei gražių kūrinių ir iš netašytų, grubių, netgi bjaurių nuolaužų“. Pastraipą baigė iš esmės volteriška išvada, kad jei neišsprusėlis W. Shakespeare'as būtų žinojęs Aristotelio ir Horacijaus taisykles, būtų rašęs kitaip, būtų išvengęs daug nemalonumų „graikų ir romėnų draugijoje“²⁰.

Prieš tokio tipo pažiūras ryžtingai pasisakė Wincentas Kiszka Zgierskis, silpnas poetas, filomatų ne be pagrindo vertintas kaip grafomanas, tačiau prisiekęs W. Shakespeare'o gerbėjas. 1819 m. viduryje Vincento Arnault išleistos tragedijos „Germanikas“ vertėjo „Pastabose“ entuziastingai ir egzaltuotai atidavė pagarbą dievinamam rašytojui, pripažindamas jį aukščiausiu pavyzdžiu: „Szekspiras savo veikaluose [...] atvėrė brangiausių didingojo mąstymo lobius. Kiekvienas tragikas privalo atsiklaupyti prieš n e m i r t i n g o j o k ū r ė j o šešėlį ir šauktis šito tragikų dievo pagalbos, kad veikalas, kurio imtasi, įgautų tikro iškilumo bruožų! [...] Tragikai privalo iš šių šaltinių semtis iškilumo, kad pakiltų iki sielos susižavėjimo – o iš dramų privalo semtis taisyklių, [...] deimantinių sijų t o b u l o s i o s t r a g e d i j o s b a ž n y č i a i“. Taigi kūrėjas, labiausiai nutolęs nuo visokių taisyklių, turėjo tapti jų šaltiniu... W. K. Zgierskis taip pat atkreipė dėmesį į dramaturgines ir teatrinės vertes: „Niekas scenoje nevyksta be tikslo – taigi menkiausias daiktas, veiksmo pradžioje atrodęs tuščiu papuošalu, tampa didžiulio tolimesnio įvykio simboliu“, ir galiausiai kategoriškai pareiškė: „Tas nėra tragikas, kas savęs neišbandė Szekspiro kūriniams“²¹.

1820 m. sausį „Tygodnik Wileński“ paskelbė garsųjį Hamleto monologą „To be or not to be“, dar prieš 1788 m. išverstą Stanisława Trembeckio, – pirmąją publikaciją, lydimą informacijos apie tragedijos veiksmą su būdingu prieraišu. Anoniminis žurnalo redaktorius manė esant būtina šalia pasenusio

teksto paskelbti naujoviškas pažiūras ir skaitytojus informavo: „Kai šį vertimą palyginau su Szekspiro originalu, pastebėjau, kad Trembeckis vertė ne iš anglų kalbos, bet laisvai sekdamas Wolteru. Tačiau žinoma, kad Wolteras, slėpdamas savo skolinius [...] iš Szekspiro, keisčiausiu būdu jį pristatinėjo prancūzams, kurie tuo metu mažai dar angliškai skaitė. Todėl pateikiu čia [pa]žodinį tos pačios vietos vertimą“²². Skaitytojams pateiktas nuoseklus filologinis garsiojo monologo vertimas proza (prasidedantis žodžiais „Būt ar nebūt? Štai mįslė!“) – pirmasis publikuotas lenkiškas W. Shakespeare'o originalo vertimas. Vertimo ir komentaro autoriumi veikiausiai galėjo būti tik vyriausiasis „Tygodnik Wileński“ redaktorius Michał Balański, istorikas, filologas, puikiai mokantis anglų kalbą bei išmanantis anglų literatūrą ir kultūrą²³.

Tai, kad egzistuoja dvi stovyklos ir estetinės srovės, buvo matyti netgi kasdieninėje spaudoje. 1821 m. sausį „Kurier Litewski“ tarp užsienio diplomatinių naujienų iš Prancūzijos pranešė: „Paryžiuje yra dvi skirtingos grupės, klasikų ir romantikų. Pirmieji šliejasi prie Kornelio, Raseno ir Moljero darbų; kiti [...] Goethes, Szyllerio ir Shakespeare'o. Romantizmo šalininkai [...] paskelbė naują Shakespeare'o vertimą, dėl ko įpykę priešininkai pranašauja, kad Prancūzijoje pradės smukti geras skonis. Tvirtina, kad Shakespeare'as siekia tik paniekinti visas dramos taisykles“²⁴. Pateikiant šią informaciją, be abejonės, žinota, kad tokios šalininkų grupės formuojasi ir Lenkijoje, ir pačiame Vilniuje.

1821 m. liepą kartu su vėl atvykusia J. Ledóchowska, kuriai talkino Ignacy Werowski, W. Shakespeare'as grįžo į Vilniaus sceną. Liepos 17(29) d. vaidintas „Otelas, Venecijos negras“, išverstas L. Osieński pagal J. F. Duciso perdirbinį; I. Werowski atliko pagrindinį vaidmenį, J. Ledóchowska – Hedelmoną (taip prancūzas pavadino Dezdemoną). Liepos 24 d. (rugpjūčio 5 d.) prisimintas „Makbetas“. J. Ledóchowskos partneriu buvo Vilniaus aktorius Antonis Fiszeris, I. Werowski vaidino Makdufą. Scena iš „Makbeto“ buvo įtraukta į sudėtinę programą „Kas kam patinka“, kuri buvo parodyta rugpjūčio 12(24) arba 14(26) d. Eilinėje sudėtinėje programoje, vaidintoje lapkričio 27 d. (gruodžio 9 d.), atsirado J. Ledóchowskos suvaidinta Ofelijos pamišimo scena iš W. Bogusławskio „Hamleto“ versijos. Viešnagės pabaigoje, 1822 m. vasario 9(21) d., svečiai antrą kartą pasirodė „Otele“, kuris buvo vaidinamas neįgaliesiems paremti²⁵.

Tuo metu filomatams ištikimai sekė artistus. Jauniems romantikams teatras tapo svarbia, šventiška galimybe susipažinti su W. Shakespeare'o darbais. Lenkiškų leidinių stygius vertė naudotis vertimais į kitas kalbas. F. Malewski 1821 m. ieškojo W. Shakespeare'o vertimų vokiškuose almanachuose²⁶. A. Micevičius dar 1823 m. balandį prašė J. Czeczoto pas knygininką Moritzą paskolinti ir į Kauną atsiųsti

prancūzišką „Juliette et Romeo“ vertimą, tačiau veltui – knygelę buvo paėmęs kitas W. Shakespeare'o mylėtojas²⁷. Skaitymą originalo kalba ribojo kalbos barjeras, su kuriuo kovojo ir A. Mickevičius²⁸.

1822 m. gegužės ir birželio sandūroje Józefo Zawadzkiego leidykloje pasirodė pirmasis A. Mickevičiaus „Poezijos“ tomas. Poeto susižavėjimą W. Shakespeare'u atspindi ne tik jau pradžioje cituotas straipsnis „Apie romantinę poeziją“. Šios citatos tolimesnėje dalyje yra tam tikra išlyga, būdinga klasikiniam universiteto auklėtinui: „Mažiau laimės teko Szekspirui traktuojant dalykus iš graikų ir romėnų istorijos, nes dėl mažai paplitusio tuomet istorijos ir literatūros žinojimo neįprasta buvo tobulai rasti kelią į dviejų senovės tautų charakterį ir sielą. Szekspiras, pažindamas žmogų, nepažino nei graiko, nei romėno, nei anglo“²⁹. Tačiau po šio Apšvietos pažiūrų aido iškart seka teiginys: „Byronas apsakymuose ir aprašymuose yra tuo, kuo Szekspiras – dramose“³⁰.

Nemažiau svarbus faktas, kad esminį, programinį „Baladžių ir romanų“ romantiškumą A. Mickevičius palydėjo šekspyrišku moto, pridėtu jau parašius eilėraštį, veikiausiai „britanomanijos“ metu. Tai Hamleto ir Horacijaus pokalbio fragmentas iš I veiksmo antrosios scenos, pateikiamas originalo kalba ir paties poeto išverstas:

Methinks, I see... where?

– In my mind's eyes.

W. Shakespeare

Man atrodo, matau... kur?

*Prieš savo sielos akis*³¹.

Tai nėra pažodinė citata, tačiau labai tinkantis programiniu požiūriu autorinis W. Shakespeare'o dialogo sutrumpinimas. Karusia, „Romantiškumo“ herojė, išėjusi iš proto, nes prarado mylimąjį, sukurta aiškiai remiantis Ofelijos paveikslu, pradedančiu nemažą šio personažo išikūnijimų lenkų literatūroje sąrašą³². Ją nesunku susieti su šekspyriška „dailia panele“, juo labiau kad hamletiškas moto siūlo tokią interpretaciją:

Tai lyg mirusi sustingsta

Nesižvalgo į šalis,

Tai aplink čaudo akimis,

Tai apsipila ašaromis;

Lyg kažką griebia, lyg kažką laiko;

*Apsiverkia ir nusijuokia*³³.

Po metų kitame „Poezijos“ tome (Vilnius, 1823) taip pat atsirado W. Shakespeare'o citata, šį kartą kaip antrosios „Vėlinių“ dalies moto. Poetas dvejojo, ką pasirinkti, ir 1823 m. sausį baigdamas redagavimą pirmiausiai įrašė vadinamojoje J. Czeczoto kopijoje paskutinio Horacijaus klausimo iš „Hamleto“ I veiksmo pirmosios scenos fragmentą: „... upon my life, / This spirit, dumbe to us, will / speak to him... Shakespaer“³⁴. Tačiau vėliau jį užbraukė ir užrašė

naują moto, vėl pats jį išvertęs, analogišką tam, kuriuo prieš penkerius metus lordas Byronas palydėjo „Manfredą“:

*There are more things in Heaven and Earth,
Than are dreamt of in your philosophy.*

W. Shakespeare

*Yra danguje ir žemėje stebuklų, apie kuriuos
Jūsų filosofams nesisapnavo*³⁵.

Romantiška nuostata versti W. Shakespeare'o dramas tik iš originalų Lenkijoje visų pirma pasireiškė gana gausiomis mažesnių ir didesnių fragmentų publikacijomis. 1826 m. „Dziennik Wileński“ puslapiuose pasirodė anoniminis „Karaliaus Lyro“ IV veiksmo šeštosios scenos Edgardo monologo vertinimas. („Iš Szekspiro. Pakrantės uolos aukštybės Daueryje“; šį fragmentą vėliau J. Slowackis panaudojo „Kordiane“³⁶.) Gerokai vėliau, jau 1838 m., „Hamleto“ III veiksmo antrosios scenos fragmento vertimą paskelbė Józefas Mikołajus Szczygielskis³⁷.

1827 m. kovą Vilniaus teatras du kartus publikai priminė S. Regulskio perdirbtą „Makbetą“. Pirmiausia kovo 25 d. (balandžio 6 d.) sudėtiniam spektaklyje parodyta „garsioji scena „Lady Mahbet sapnuoja“ iš W. Shakespeare'o tragedijos pavadinimu „Mahbet““, kurią suvaidino Domicela Skarżyńska, I. Werowskio sesuo. Po dviejų dienų, kovo 27 d. (balandžio 8 d.), „vietos lenkų aktorių trupė“ parodė visą spektaklį, „puikiai pastatytą“. Apie abu spektaklius žinome tik iš afišų, likusių Vilniaus rinkiniuose³⁸.

Su W. Shakespeare'o kalba, kuri ribojo galimybes susipažinti su jo veikalais, keliolika metų po A. Mickevičiaus grūmėsi ir kita romantiško Vilniaus jaunimo karta. 1828 m. spalio 8 d. trys Vilniaus universiteto Pagrindinės seminarijos mokiniai kreipėsi į Seminarijos tarybą: „Įsitikinę, kad kalbų žinojimas palengvina kelią į mokslus, atverdamas jų lobynus, ir žinodami, kad anglų literatūra turi iškiliausių autorių visose mokslo srityse, nusprendėme porą valandų per savaitę paskirti atidžiam prisėdimui prie anglų kalbos. Taigi nuolankiausiai prašome Švenčiausios tarybos, kad maloniai teiktųsi mūsų ketinimus patvirtinti“³⁹. Kurį anglų rašytoją visų pirma turėjo galvoje seminaristai, nesunku atspėti – prašymą pasirašė Ignacy Hołowiński, Placydas Jankowski ir Gasparas Borowski. Du pirmieji vėliau tapo W. Shakespeare'o vertėjais, šios srities pionieriais. G. Borowski, kuris tikrai su kolegomis skaitė „Hamletą“, nors vėliau vertė tik iš graikų kalbos, kaip Lucko ir Žitomiro vyskupas trylikamete tremtimi sumokėjo už nepalaužiamą pasipriešinimą pamaldų rusifikacijai.

Lygiuojantis į originalias, neiškreiptas W. Shakespeare'o dramas, 1829 metų „Otelas, arba maurus Venecijoje“, išverstas Antonio Chomińskiego pagal J. F. Duciso perdirbinį, buvo gerokai pavėluotas sumanymas. Tuo labiau kad įžangoje A. Chomiński su epigono uolumu J. F. Ducisą pavadino „retu genijumi“, taisančiu W. Shakespeare'o klaidas, kuris

„beveik visiškai neturėdamas išsilavinimo, rašęs dar barbarišką žmonių kalba, visiškai neišlavinta, scenai nepritaikyta, nežinojo, o gal ir mažai dėmesio kreipė į tas taisykles ir tą dramatinį padorumą, kurio labai paisė mūsų teatras“⁴⁰.

Ar A. Chomińskio tekstas kada nors pateko į sceną, vienareikšmiškai sunku atsakyti. „Kurier Litewski“ 1832 m. vasario 28 d. (kovo 12 d.), sekmadienį, kvietė į „atnaujintą penkių veiksmų tragediją „Otelas, Negras Venecijoje“⁴¹. Vis dėlto pavadinime vietoj „Mauro“ minimas „Negras“ leidžia galvoti, kad buvo pasinaudota L. Osieńskio vertimu.

Tarp 1830 ir 1835 m. J. F. Duciso „Otelas“ perdirbinį vieno namo palėpėje suvaidino Vilniaus amatininkai⁴². Tai buvo pirmasis kol kas žinomas lenkų mėgėjų suvaidintas W. Shakespeare'o pastatymas.

Mėgiamas aktorius Józefas Surewiczius, sėkmingai pirmą kartą suvaidinęs Hamletą 1835 m., vėliau jį vaidino dvidešimt metų. Vaidinta W. Bogusławskio tragedijos versija. 1838 m. pabaigoje sceną pasiekė pirmoji W. Shakespeare'o komedija „Užsispyrėlės sutramdymas“, tiksliau – vokiškas Franzo von Holbaino perdirbinys „Meilė viską gali“ („Liebe kann alles“, 1822)⁴³.

Netrukus Vilniaus publika turėjo galimybę iš arčiau susipažinti su garsiausiu Europoje šekspyriškuoju aktoriumi romantiku. 1839 m. kovo 10(22) d. įvyko Alexandre'o Dumas dramos „Keanas, arba Betvarkė ir genijus“, kurią išvertė Florentynas Gwozdeckis, lenkų premjera. Edmundo Keano biografija paremtame kūrinyje yra gausu užuominų apie W. Shakespeare'ą ir jo dramas, o IV veiksmė, teatro teatre scenoje, yra vaidinama atsisveikinimo scena iš „Romeo ir Džiuljetos“ (III veiksmo 5 scena). Pagrindinis vaidmuo tapo B. Dawisono triumfu. „Mane priėmė nepaprastai, – rašė jis, – ir dar šiandien, nors spektaklis buvo kartojamas, publika kalba apie mane ir mane giria“⁴⁴.

Seniai lauktas, toks romantikų trokštamas lūžis W. Shakespeare'o vertimų srityje įvyko kunigo Ignaco Hołowińskio dėka. 1837 m. Kijeve dirbdamas teologijos profesoriumi susitarė su Józefu Korzeniowskiu, kad kartu išvers visus W. Shakespeare'o veikalus, kasmet išleisdami vieną tomą. J. Korzeniowski nutraukė bendradarbiavimą, pabaigęs tik „Karalių Joną“. Gi J. Hołowińskis tęsė darbą: 1839 ir 1841 m. Teofilo Glücksbergo leidykloje Vilniuje išleistus du „Williamo Shakspeare'o raštų“ tomus pasirašė aiškiu ir iš karto iššifruotu Kefalińskio pseudonimu. Šio leidimo detalės – atskiros tyrinėjimo tema⁴⁵, čia priminsime tik, kad kunigas profesorius išvertė šešis rūpestingai atrinktus šedevrus: „Hamletą“, „Romeo ir Džiuljetą“, „Vasarvidžio nakties sapną“, „Makbetą“, „Karalių Lyrą“ ir „Audrą“. Vertimai, be abejonės, toli gražu netobuli, tačiau pirmieji Lenkijoje, kritikos buvo sutikti labai skirtingai – nuo susižavėjimo iki pajuokos. Akcentuodamas nuopelnus

J. I. Kraszewskis rašė: „Juo sunkesnis Shakespeare'as, juo mažiau tikėtasi iš šio vertimo, tuo daugiau padėkos nusipelnė“⁴⁶. J. Słowackis antrojeje „Beniowski“ giesmėje pionierišką darbą įvertino kaip paviršutinišką⁴⁷.

I. Hołowińskio pėdomis sekė kiti vertėjai. 1840 m. „Romeo ir Džiuljetos“ vertimą, sutartinai įvertintą kaip netikusį, paskelbė Julianas Korsakas⁴⁸. Nedidelės vertės buvo ir Placydo Jankowskio vertimai, kuriuos Johno iš Dycalpo pseudonimu jis paskelbė Vilniuje: „Vindzoro kūmūtės“ (1842), „Dvyliktoji naktis“ (arba „Trijų karalių vakaras“, 1845) ir abi „Henriko IV“ dalys (1847). Jau minėtas „Karalius Jonas“, išverstas J. Korzeniowski, pasirodė 1845 m. su pataikaujančia dedikacija I. Hołowińskui.

Susidomėjimas W. Shakespeare'o dramų lenkiškais leidimais teatre atsispindėjo pavėluotai, nes akivaizdžiausiai remtasi turimais ir žinomais senesniais egzemplioriais. 1840 m. pirmosiomis gruodžio dienomis J. Surewicziaus benefisui suvaidintas „Hamletas“ – vėl W. Bogusławskio variantas. Panašiai buvo ir 1843 m. vasario 11(23) d., kai keliaujančioji Vilniaus aktorių trupė tragediją vaidino Gardine; Danijos princo vaidmenyje – Emilis Deryngas⁴⁹. 1842 m. gegužės pradžioje Vilniaus afišoje vėl atsirado J. F. Duciso ir L. Osieńskio „Otelas“ – pirmą kartą pagrindinį vaidmenį atliko J. Surewiczius. Naujas kūrinys atnešė aktoriams eilinę šlovę: „Persiėmęs ugningu, verdančiu Mauro būdu [...] savo vaidyba Otelą perteikė labai tiksliai ir įgudusiai“⁵⁰.

Pirmasis Lenkijoje W. Shakespeare'o veikalo, versto iš originalo kalbos, pastatymas Vilniaus publikai buvo parodytas 1844 m. spalio 8(20) d. Tai buvo „dviejų dalių Scheakspeareo tragedijos, išverstos Kefalińskio: *HAMLETAS*“⁵¹, fragmentai: vakarą pradantis monologas „Būti ar nebūti“, princo nurodymai aktoriams ir Ofelijos pamišimo scena. „Ištraukos darė didelį įspūdį publikai, kuri buvo nustebinta kažko jai visiškai naujo“, tačiau „sugebėjo įvertinti ir Shakspearo, ir jo vertėjo didingumą“. Recenzijos autorius Adamas Honory Kirkoras pageidavo, kad J. Surewiczius, teatro meno vadovas, „dėtų pastangas mūsų scenoje pristatyti visus Shakspeare'o veikalus, Kefalińskio išverstus“, ir tai leistų „supažindinti publiką su didžiojo žmogaus kūriniais“⁵².

Visas I. Hołowińskio išverstas „Hamletas“ Vilniuje suvaidintas 1846 m. gruodžio 14(26) d. Fragmentiški šaltiniai neleidžia tvirtinti, ar tai buvo premjera, ar pakartojimas, stinga ir atsiliepiimų apie spektaklį. Žinoma tik, kad vaidino, kaip ir anksčiau, J. Surewiczius ir E. Markowska, taip pat Paulina Lewicka – Gertrūdą ir E. Deryngas – Laertą⁶⁴. Viena tikra – nors A. H. Kirkoro pageidavimas visiškai ir nebuvo įgyvendintas, būtent prie Vilijos (Neries) prasidėjo naujas W. Shakespeare'o veikalų recepcijos etapas. Lvovas ir Krokuva spektaklio pagal vertimą iš originalo kalbos laukė dar maždaug penkiolika metų,

Varšuva – dar dešimtį metų daugiau. Vilniuje I. Hołowińskiego išverstas „Hamletas“ tuo metu dar porą kartų buvo atnaujintas ir scenoje išsilaikė iki XIX a. 6-ojo dešimtmečio.

1822 m. Vilniuje išleista A. Mickevičiaus „Poezija“ reiškė tikrąjį lenkų romantizmo gimimą. Nors tolesnė jo raida dėl politinės krašto priklausomybės daugiausia vyko emigracijoje, šių pradmenų neįmanoma pervertinti. Naujosios srovės globėju, be abejonės, buvo W. Shakespeare'as, o Vilnius šioje srityje ilgai buvo nepralenkiamas. Jaunatviškas šekspyriskas poetų romantikų susižavėjimas liko gyvas ir drauge kūrė visos epochos veidą. 1843 m. balandžio 4 d. Paryžiuje, paskaitoje College de France, A. Mickevičius kalbėjo: „anglų poeto kerai tokie stiprūs, kad netgi vien jį skaitant matome šviesą ir šešėlius, dvasias ir riterius, iš žemės kylančias pilis: galiausiai skaitytojui atrodo, kad jis buvo scenoje tarp aktorių“⁵³. Tikriausiai taip sakydamas prisiminė Vilnių, kuriame jis bei jo amžininkai iš paskaitų ir teatro spektaklių susipažino su kerinčiu W. Shakespeare'o pasauliu.

Gauta 2005 12 05

Nuorodos

- ¹ A. Mickiewicz, O poezji romantycznej, *Dziela*, Warszawa, 1996, t. 5, s. 122.
- ² F. N. Golański, O wymowie i poezji, *Teatr Narodowy 1765–1794*, red. J. Kott, Warszawa, 1967, s. 248.
- ³ D. Beauvois, *Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich 1803–1832*, t. 1: Uniwersytet Wileński, Lublin 1991, s. 165.
- ⁴ A. Miller, *Teatr polski i muzyka na Litwie jako strażnice kultury Zachodu (1745–1865)*, Wilno, 1936, s. 120. Nuo 1800 m. Lietuvoje buvo privalomas rusiškas Julijaus kalendorius, ankstesnis už Grigaliaus 12 dienų; datos pateikiamos pagal abu kalendorius.
- ⁵ K. Skibiński, *Pamiętnik aktora (1786–1858)*, Warszawa, 1912, s. 46; A. Miller, ten pat, s. 143.
- ⁶ E. Słowacki, O poezji, *Dziela z pozostałych rękopismów ogłoszone*, Wilno, 1826, t. 2, s. 71, 122, 149.
- ⁷ *Tygodnik Wileński*, 1816, Nr 28.
- ⁸ W. Bogusławski pradėjo vaidinimus 04 30 (05 12) pagrindiniu vaidmeniu Alfieri tragedijoje „Saulius“. „Karalių Lyra“ daug kartų vaidino Varšuvos Nacionaliniame teatre nuo pat premjeros 1805 m. balandžio 5 d.
- ⁹ Z. Raszewski, *Bogusławski*, Warszawa, 1982, s. 460–462.
- ¹⁰ A. Mickiewicz, Uwagi nad pismem pod tytułem „Początek i postęp poezji dramatycznej u Greków i Rzymian“, *Dziela*, Warszawa, 2000, t. 6, s. 133.
- ¹¹ J. Jeżowski, Recenzja pisma „Safo, scena liryczna“, M. Witkowski, *Świat teatralny młodego Mickiewicza*, Warszawa, 1971, s. 141.
- ¹² S. Skibiński, ten pat, s. 113; A. Miller, ten pat, s. 184.
- ¹³ J. Komorowski, *Piramida zbrodni. „Makbet“ w kulturze polskiej 1790–1989*, Warszawa, 2002.
- ¹⁴ Varšuvoje premjera įvyko 1812 03 17 (žr. J. Komorowski, ten pat, s. 37–41).
- ¹⁵ *Kurier Litewski*, 1819, Nr 117.
- ¹⁶ A. E. Odyniec, *Wspomnienia z przeszłości opowiadane Deotymie*, Warszawa, 1884, s. 64.
- ¹⁷ *Archiwum Filomatów*, I dalis: Korespondencja 1815–1823, red. J. Czubek, Kraków, 1913, t. 3, s. 85 (laiškas, 1820 12 14(26)).
- ¹⁸ List pani R. W., W. Korotyński, Ziarnka, *Tygodnik Ilustrowany*, 1895, Nr 47.
- ¹⁹ J. Śniadecki turėjo trečią „Preface to Shakespear“ leidimą (1768 m.).
- ²⁰ J. Śniadecki, O pismach klasycznych i romantycznych, *Dziennik Wileński*, 1819, sausis.
- ²¹ W. Kiszka Zgierski, Uwagi, W. Arnault, *Germanik*, Wilno, 1819, s. 84–86.
- ²² *Tygodnik Wileński*, 1820, Nr 154. S. Trembeckio vertimas įėjo į jo Vilniuje išleistus „Poezijos“ leidimus 1821, 1822 ir 1836 m.
- ²³ Anksčiau, 1816 m., „Dziennik Wileński“ paskelbė išsamų straipsnį „D. Britanijos valstybės atvaizdas“ (*Obraz państwa W. Brytanii*).
- ²⁴ *Kurier Litewski*, 1821, Nr 13. Kalbama apie 1821 m. Paryžiuje išleistą veikalų leidimą, verstą Le Tourneur ir iš esmės pataisytą Guizot, de Barante'o ir Pichot.
- ²⁵ *Kurier Litewski*, 1821, Nr 96, 141; 1822, Nr 15, 21.
- ²⁶ *Archiwum Filomatów...*, t. 3, s. 175 (laiškas Mickevičiui 1821 02 28/03 12).
- ²⁷ A. Mickiewicz, *Dziela*, Warszawa, 1998, t. XIV, s. 289 (laiškas 1823 04 2–3/14–15); *Archiwum Filomatów...*, t. 5, s. 174 (J. Czeczoto laiškas 1823 04 4/16).
- ²⁸ A. Mickiewicz, *Dziela*, Warszawa, 1998, t. XIV, s. 207 (laiškas 1822 01 23 – 02 04).
- ²⁹ A. Mickiewicz, O poezji romantycznej, ten pat, s. 122.
- ³⁰ Ten pat, s. 123.
- ³¹ A. Mickiewicz, *Dziela*, Warszawa, 1993, t. 1, s. 55. Moto nėra abiejuose 1821 m. sausio autografuose. Pirmajame leidime yra: „Methings“, „Mind's Eys“, „Shakespear“.
- ³² Žr. J. Komorowski, *Polska Ofelia, Od Shakespear'a do Szekspira*, Gdańsk, 1993, s. 134–152.
- ³³ A. Mickiewicz, *Dziela*, Warszawa, 1993, t. 1, s. 55.
- ³⁴ S. Pigoń, *Formowanie Dziadów części drugiej. Rekonstrukcja genetyczna*, Warszawa, 1967, s. 36, 53, 129 (w przekł. M. Słomczyńskiego: „na me życie, ów duch przy nas niemy, / Z nim będzie mówił“).
- ³⁵ A. Mickiewicz, *Dziela*, Warszawa, 1995, t. 3, s. 15. Rankraštyje ir pirmajame leidime yra „our“ ir „naszym“, Peterburgo 1829 m. leidime poeto pataisyta į „your“ ir „waszym“ (pirmoji versija atitinka „Hamlet“ tekstą iš „Folio“, kita – iš „Quarto“, taigi tikriausiai A. Mickevičius tuo metu susipažino su kitu anglišku leidimu).
- ³⁶ *Dziennik Wileński. Literatura nadobna*, 1826, t. 1, s. 111.
- ³⁷ *Wyjątek z tragedii Szekspira „Hamlet“, „Rusalka“*, Wilno, 1838, cz. 1, s. 52–58.
- ³⁸ *LMAB*, sygn. 7, ap. 1826–1850, l. 909, 910; Žr. J. Komorowski, *Piramida zbrodni...*

- ³⁹ W. Charkiewicz, *Placyd Jankowski (John of Dycalp). Życie i twórczość*, Wilno, 1928, s. 9.
- ⁴⁰ A. Chomiński, Do Michała Chlewińskiego, W. Szekspir, *Othello albo Maur w Wenecji*, Wilno, 1829.
- ⁴¹ *Kurier Litewski*, 1832, Nr 25.
- ⁴² J. I. Kraszewski, *Obrazy z życia i podrzy*, Wilno, 1842, t. 2, s. 92–93.
- ⁴³ B. Dawison, *Dziennik (1837–1845), Wspomnienia aktorów (1800–1925)*, Warszawa, 1963, t. 1, s. 227.
- ⁴⁴ B. Dawison, ten pat, s. 230; Źr. J. Komorowski, „Nierząd i geniusz“ w Polsce, *Program Geniuszu i szaleństwa Dumasa, Teatr Powszechny*, Warszawa, 1993.
- ⁴⁵ J. Komorowski, Polskie szekspiriana. 2. Shakespeare księdza Kefalińskiego, *Pamiętnik Teatralny*, 1991, z. 1, s. 11–17.
- ⁴⁶ *Tygodnik Petersburski*, 1840, Nr 2.
- ⁴⁷ J. Słowacki, *Dziela wszystkie*, Wrocław, 1954, t. 5, s. 76.
- ⁴⁸ J. Korsak, *Nowe poezje*, Wilno, 1840, t. 1, s. 1–187.
- ⁴⁹ M. Rulikowski, *Teatr polski na Litwie 1784–1905*, Wilno, 1907, s. 67; Z. Jędrychowski, Aktorowie wileńscy w podróży, *Pamiętnik Teatralny*, 1996, z. 2–3; Z. Jędrychowski, Aktorzy teatru wileńskiego na Grodzieńszczyźnie 1841–1843, *Pamiętnik Teatralny*, 1991, z. 1.
- ⁵⁰ *Kurier Wileński*, 1842, Nr 35.
- ⁵¹ *Kurier Wileński*, 1844, Nr 149, dod.
- ⁵² Jacek ze Śliwina [A. H. Kirkor], Shakspeare na wileńskiej scenie, *Tygodnik Petersburski*, 1844, Nr 84.
- ⁵³ A. Mickiewicz, Literatura słowiańska, *Dziela*, Warszawa, 1998, t. 10, s. 198.

Jarosław Komorowski

SHAKESPEARE AT THE CRADLE OF POLISH ROMANTICISM: VILNIUS, 1786–1846

S u m m a r y

Filip Nereusz Golański was the first to mention Shakespeare in Vilnius in 1786. The Polish theater performed the first play, an adaptation of *Romeo and Juliet*, in 1801. Meanwhile the a generation arose, comprising Adam Mickiewicz and his colleagues. Its strong opposition to the “elderly” followers of classicism turned Shakespeare into a patron of aesthetic changes. Due to the lack of translations from the original text, his dramas were often performed like adaptations of the 18th century. *Othello*, performed by amateur actors in 1835, proved that these productions were extremely popular. The long-awaited turning point regarding translations, declared by romanticists, took place thanks to the priest Ignacy Hołowiński. In 1839 and 1841 he published two volumes of Shakespeare’s works under the pseudonym of Kefaliński. These included six masterpieces: *Hamlet*, *Romeo and Juliet*, *Midsummer Nights Dream*, *Macbeth*, *King Lear*, and *The Tempest*. In October 1844, the first Polish production of a Shakespearean work translated from the original was put on stage for an audience in Vilnius. These were fragments of *Hamlet* as translated by Hołowiński. The full play was performed in December 1846. This marked a new stage in the perception of Shakespeare’s works, namely in Vilnius. Lviv and Cracow still had to wait fifteen years for plays based on works that were translations from the original. Warsaw waited yet another decade.